

DANTE ALIGHIERI

Paradicsom

II. ének

*A Hold anyaga és foltjai
(Helyszín: a Hold szférája)*

Figyelmeztetés az olvasóknak

Ti mind, akik kis csónakban eveztek hajóm után, mely énekelve száll, s így kívánjátok hallgatni szavam:	1
forduljatok az ismert partra vissza, ne gyertek ki a nyílt vizekre – végül eltévedtek, ha nyomom veszítitek!	4
Oly vízen járok, hol még senkisémet: Minerva hajt, Apollo navigál, s a Medvéket kilenc múzsa mutatja.	7

A *Divina Commedia* fordítása igyekszik szöveghű és gondolathű lenni, mert célom megismertetni az olvasóval a középkor tudásanyagát, hiedelmeit, vallásosságát: Danténak is ez volt a célja, nem elsősorban a gyönyörködtetés. A sorbeosztást, a hármas tagolású mondatépítkezést és a jambikus ritmust szigorúan betartom, viszont a rímelést (a tercínákat) meg sem kíséreltem visszaadni, mert az már az értelmi tisztaság rovására menne. Tudom, a rímek végtelen hármas láncolata (*aba bcb cdc ded...*) a műnek eszmeileg fontos eleme; mégis ezt tartom a könnyebben fölláldozhatónak; ezért ún. drámai jambust használok (mint Madách a *Tragédiáiban*). – A görög szavakat, neveket középkori szokás szerint latinosan adom (tehát *Apollo*, *physis* és nem *Apollón*, *phüszisz*). (A ford.)

8. Minerva (gör. Pallas Athéné): a bölcsesség és tudományok istennője.

9. Medvék: két csillagkép északi irányban, a Nagy Medve (= Göncölszekér) és a Kis Medve. Utóbbinak egyik tagja a Sarkcsillag, mely a hajósoknak biztos tájékoztató pont.

Ti, mások, kevesek, kik jó időben nyújtóztatok az angyali kenyérért (melyből, bár eszünk itt, jól nem lakunk):	10
ti kifuthattok a sós óceánra hajótokkal, barázdámban követve, mielőtt ismét elsimul a víz.	13
A Colchisba hajózó görögök nem álmélkodtak jobban, mint ti fogtok, mikor a hős Jászón parasztnak állt.	16

Megérkezés a Holdba

Az isten-forma táj iránti szomj, mely velünk van teremtve, úgy röpített, hogy gyorsabban az égbolt sem forog.	19
Nézett föl Beatrice, én meg őrá; s annyi idő alatt, amíg a nyíl megáll, repül, íjától elszakadva, már új helyen voltam, s csodás dolog késztetett körbenézni. Beatrice – aki minden gondomba belelátott – felém fordult; derűs volt s gyönyörű.	22
„Légy hálás Istennek – mondta –, aki az Első Csillagba ím fölhozott!”	25
Úgy tűnt, egyfajta felhő lep be minket, fényes, sűrű, szilárd és tiszta volt, mint gyémánt, ha a napfény eltalálja.	28
Az Örök Gyöngy úgy fogadott magába, ahogy a víz fogadja be a fényt, miközben ép és sértetlen marad.	31
Ha test voltam (és nekünk nem világos: hogy férhet meg <i>egy</i> térben <i>két</i> dolog – pedig ha testbe test hatol, ez így van),	34
	37

11-12. Angyali kenyér: a tudás, mellyel az angyalok jóllaknak (ezért ők mindent tudnak), ám az ember sosem „ehet” eleget belőle. Mégis, aki jókor „nyújtóztat”, az bőven fogyaszthatott – azaz művelt ember lett.

16-18. Utalás egy mítoszra: egy csapat görög hajós (az Argonauták) Jászón (Jázon, gör. Iasón) vezetésével Colchisba (gör. Kolkhis) utazott, hogy elhozzák az aranygyapjút. Útjuk során Jászonnak paraszt módjára szántania kellett két érc-patájú, tüzet fűvő bikával (Ovidius: *Átv.* VII,104).

18. Szomj: a mozgatóerő, az ösztön, ld. Par.I.109.

21. A csillagos ég látszólag igen sebesen fordul át a Föld fölött, hiszen 24 óra alatt körbeér. – A kifejezés (*come'l ciel vedete*) másképp is érthető: „ahogy a tekintet fölszáll az égre” (így Szász, Babits).

30. Első Csillag: a Hold, mivel ez kering a Földhöz a legközelebb. – Dantének a Hold belsejébe jutottak be: az őket körülvevő, mégis szilárd „felhő” a Hold anyaga.

34. Örök Gyöngy: a Hold. Úgy vélték, az égitestek romolhatatlan, drágakőszerű anyagból vannak.

37. Ha test voltam: Dante fönntartja a lehetőséget, hogy az égbeszállás során nem fosztódott meg testi valójától (Par.I.73.).

ez föl kell lobbantsa bennünk a vágyat, hogy lássuk azt a <i>Létezőt</i> , amelyben az ember és az Isten egyesült.	40
Ott látjuk majd, amit most csak hiszünk; nem bizonyítva, de közvetlenül fölfogjuk, alapigazság gyanánt.	43

*Mi okozhatja
a Hold foltjait?*

Feleltem: „Hölgyem, én határtalan odaadással köszönöm Neki, hogy kihozott a halandó világból.	46
De mondd: a sötét foltok mik vajon, amik e testen láthatók, s amikről a Földön azt regélik: Káin az?”	49
Elmosolyodott: „Hogyha tévedeznek az emberek olyasmiben, amit érzékeik kulcsa nem tud kinyitni, ne döfjön beléd a csodálkozás	52
nyíla – hiszen az érzékek nyomában rövidke szárnyon száll az értelem.	55
De mondd, te magad mit gondolsz ezekről?” Mire én: „Amit foltoknak hiszünk, a sűrűbb vagy ritkább anyag teszi.”	58

41. *Létező* (ered. *essenza*): Krisztus. Ő az egyetlen fizikai test, amelyben két dolog van egyszerre jelen: ember és isten. Dante azt mondja: ha testem is velem volt s be tudtam hatolni a Holdba anélkül, hogy akár az én testem, akár a Hold csorbult volna, akkor talán egyszer megértjük azt is (amit hittel elhiszünk, de fölfogni nem tudunk), hogy Krisztus testében hogyan fér meg egyszerre a teljes isten és a teljes ember.
45. Alapigazság: ered. *ver primo* 'első igazság', vagyis axióma, amit emberi agyunk bizonyítás nélkül, közvetlenül elfogad. (Pl. Isten létezését is ilyennek tartották.)
- 49, 58. Dante végig magázza Beatricét (olasz *voi*), ahogy nemes hölgyhöz szólni illik. Beatrice viszont tegezi őt (olasz *tu*), ahogy gyerekhez vagy szolgálhoz szólunk. Ezt a magyar fordításban nemigen lehet visszaadni. (A német fordítók megtartják a különbséget azzal, hogy Dante szájába a régies *Ihr* alakot adják.)
51. A Holdon látható foltok a nyugat-európai néphit szerint rőzsecsomót cipelő embert formáznak: ez volna Káin, a bibliai testvérgyilkos, akit Isten – úgymond – a Holdba száműzött.
54. Értsd: hiába érzékelünk (látunk, tapasztalunk) bizonyos dolgokat, nem mindig értjük meg őket.
60. Ez volt a közkeletű „materialista” magyarázat (Averroës arab tudós nyomán).

*Beatrice megcáfolja
a hamis magyarázatot*

Ő meg: „Majd meglátod, milyen hamis a vélekedésed, ha jól figyelsz az ellene fölhozott érveimre.	61
A nyolcadik szféra bőven mutat fénypontokat, melyek számos vonásban nagyonis eltérőnek látszanak.	64
Ha ez csak sűrűség meg ritkaság, úgy azonos <i>képesség</i> volna bennük, mely más-más mértékben oszlana el;	67
de más-más <i>képesség</i> csak más-más <i>forma</i> gyümölcse lehet – ezeket viszont, egy híján, kizárná elméleted.	70
Továbbá: ha a ritkulás miatt vannak a sötét foltok, úgy a Hold helyenként szinte átlátszó-sovány?	73
Vagy rétegezve van, ahogy a zsíros meg az inas egy testben váltakozva egymásra simul, mint a könyvlapok?	76
Az első esetben átlátszana a napfogyatkozás során a fény, ahogy más ritkás közegen keresztül.	79
Ez nincs így. Nézzük másik érvedet; ha sikerülne megcáfolnom azt is, akkor az elméleted rombadólt.	82

64. Nyolcadik szféra: az Állócsillag-szféra, melyen különböző nagyságú és színű csillagok láthatók.

68. *Képesség* (ered. *virtù*): a dolgok, testek milyensége, tulajdonsága, „ereje” vagy „erénye”. (Más fordítások: Szász, Babits, Szabadi: *erő*; Sisson, Musa: *virtue*; Mandelbaum: *power*; Gmelin, Vossler, Hertz: *Kraft*.)

70. A Dante korában uralkodó skolasztikus filozófia szerint minden teremtet dolgot két tényező szab meg: az „anyagi tényező” (*principium materiale*), mely mindenben ugyanaz; és a „formai tényező” (*principium formale*), mely megadja a dolgok különböző tulajdonságait, ilyen vagy olyan *képességét*. – Beatrice azzal érvel, hogy ha az égitestek csak *menyiségileg* különböznének (az anyagi tényező sűrűbb-ritkább jelenléte miatt), viszont azonos *forma* volna bennük, akkor ugyanolyan *képességük* volna, azaz nem különbözhetne a földi életre gyakorolt hatásuk (márpedig e hatásokat ténynek vették a középkorban, gondoljunk a horoszkópra). Az égitestek különféle *képességét* tehát csakis a „formai tényező” különbözősége (= a *minőségi* különbség) okozhatja.

71. Ezeket: a különféle formai tényezőket.

72. Értsd: Dante elmélete – mivel csak mennyiségi különbséget lát az égitestek között – csak egyetlen *forma* létezését engedi meg.

80. Napfogyatkozásakor, amikor a Hold eltakarja a Napot, a Nap fényének hátulról át kellene sütnie a Hold lyukain.

Ha nem ér át végig a ritkulás, úgy nyilván van egy határpont, ahol a fénynek útját állja valami;	85
e pontból visszaverődne a napfény, ahogy a színek az olyan üvegről, mely hátul ólomréteget visel.	88
Mondhatnád erre, hogy olyan helyen látjuk sötétebbnek a sugarat, ahol a Hold mélyebbről veri vissza.	91
E tévedésedtől megszabadulsz, ha elvégzel egy kísérletet – úgyis e forrásból fakad minden tudás!	94
Végy három tükröt; kettőt a szemedtől egyenlő távol helyezz el, s közéjük, de jóval messzebb, a harmadikat.	97
Fordulj feléjük, és magad mögött gyűjts lámpát, melynek fénye visszaverve a három tükörből szemedbe érjen.	100
Látni fogod, hogy bár a távolabbi az erejében csekélyebb azoknál, a fénye tisztasága ugyanaz.	103

*A szférák kölcsönhatása
és a Hold-foltok igazi
magyarázata*

Nos, ahogyan a meleg napsugártól a hó anyaga pőrén ottmarad, elvesztve hidegségét és színét,	106
úgy maradt most az elméd. Én segíték, betöltöm fénnel, olyan elevennel, hogy vibrálni fog a szemed előtt.	109

85-93. Értsd: mintha a Hold sűrű anyagában afféle kutak volnának (ritka, tehát áttetsző anyaggal kitöltve); e „kutak” fenekéről a napfény hosszabb úton verődne vissza hozzánk s ezért látnánk ott sötét foltokat.

90. Értsd: tükörről.

105. Értsd: a távolabbról visszaverődő fény mennyiségileg valóban más (kisebb és erőtlenebb), de minőségileg (színét tekintve) nem; tehát az a fénysugár, mely a Hold „mélyéből” verődne vissza, nem kellene hogy sötétebb színű foltként mutatkozzon szemünknek. A foltokat tehát nem ez okozza.

106-108. Értsd: víz marad belőle, elveszti sajátos formáját (így Vandelli, Mandelbaum, Musa). – Más értelmezés szerint a hó elolvadtával a talaj marad ott pőrén (így Magugliani, Szász, Babits, Sisson, Gmelin, Vossler, Herz).

109. A konkrét kérdésre – hogy mi okozza a Hold foltjait – Beatrice csak az ének végén ad választ (145).

Az isteni, békés Mennyen belül forog egy test, amelynek erejéből létezik mindaz, mit magába zár.	112
A következő szféra, sok szemével, e létet osztja sokféle anyaggá, szétválasztva és tartalmazva őket.	115
A többiek más-más módon forogva fejtik ki sokféle hatásukat feladatuk és céljaik szerint.	118
A világnak e testrészei, látod, így működnek, fokokban: a hatást fölről kapják, s adják lefelé.	121
Figyeld meg jól, mely úton jutok el az általad kért igaz felelethez, hogy máskor célba érij egymagad is.	124
A szent héjak mozgása, ereje – mint kalapácsé a kovács kezétől – a Boldog Mozgatóktól származik; az a szféra, mit sok fényecske díszít, az őt perdítő elmétől veszi a mintát, melyet pecsétként továbbad.	127
S ahogy a lélek porhüvelyetekben sokféle szerven és testrészen át valósítja meg képességeit, úgy osztja széjjel jóságát az Ész a csillagok között, megsokszorozva, miközben egy marad és fönt kering.	133
	136

113. A forgó test: a Kristály-szféra, a legkülső (IX.). Szemmel nem látható (mert kristályból van); ezen belül van a tulajdonképpeni világ.

115. A következő szféra: az Állócsillag-szféra (VIII.). „Sok szemé”: a csillagok. Ez a legtávolabbi, számunkra is látható héj. Itt már anyagok vannak, s a dolgok tulajdonságokkal rendelkeznek.

118. A többiek: a hét bolygó szféra (I–VII.).

121. A „testrészek”: az egymáson belül forgó szférák.

126. Értsd: hogy később magad is végig tudd járni az érvelés útját s eltalálj az igazsághoz.

129. Boldog Mozgatók: a kilenc szférát egy-egy angyalcsoport (egy-egy „elme”) mozgatja, ennek megfelelően az angyaloknak kilenc rendje („kara”) van. Dante az angyalokon nem szárnyas csodalényeket, hanem elvont intellektusokat, hatóerőket ért.

130-131. Az a szféra: az Állócsillag-szféra (VIII.), melyet a hozzárendelt angyalkar: a Kerubok mozgatnak elméjükkel.

136. Értsd: az Állócsillag-szféra mozgatója (ld. 131) erejét úgy osztja szét a sokféle csillagba, ahogy az emberi lélek (mely ugyancsak egy) szétosztja magát a különböző érzékszervekbe, testrészekbe.

Ahány képesség, annyiképp kötődik a nemes anyaghoz, amelyet éltet, s mint testbe az élet, belévegyül;	139
és mivel víg természet hozta létre, a képesség, a testben elvegyülve, ragyog, mint vígság az élők szemében.	142
Ez az oka, hogy fény és fény között különbség látszik – nem a sűrűség. Ez a formáló elv, mely létrehoz	145
jóságával fakót és fényeset.”	148

– o –

(Nádasdy Ádám fordítása)

139. Képesség: lásd 68. és 143. sor.

140. Nemes anyag: az égitestek, mert romolhatatlan anyagaiak. – Éltet: mozgat, erővel lát el. (Nem úgy értendő, hogy az égitestek valóban élnek.)

142. Víg természet: az angyali mozgató elme. (Egyesek szerint itt magát Istent kell érteni.)

146. Itt adja meg Beatrice a választ a Hold foltjait firtató kérdésre: a fényerő- és színbeli különbséget, mely az égitestek között (illetve egy égitesten, a Holdon belül) látható, nem az anyaguk sűrűbb vagy ritkább eloszlása okozza, hanem az, hogy a „forma”, az őket mozgató „elme” hogyan vegyül beléjük, milyen *képességet* ad nekik. A kezdetben (60. sor) előhozott anyagelvű (materialista) megoldással szemben tehát egy szellemi (spirituális) magyarázatot kapunk. Az előbbi az arab Averroës, az utóbbi a német Albertus Magnus tanítása volt. – A kor felfogása szerint a Hold egyenetlen fényét az is okozza, hogy – mint a Földhöz legközelebbi „bolygó” – Föld-darabokat tartalmaz, melyek kevésbé képesek befogadni az „elmét”.